

Varför rappar ingen om Norrland längre?

*En essä om människan, samhället och naturen
i Euskefeurats texter*

FREDRIK ANDERSSON, fil.
lic., doktorand i ekonomisk histo-
ria, JESPER ENBOM, adjunkt i
medie- och kommunikationsveten-
skap, och CHRISTER NORD-
LUND, doktorand i idéhistoria,
samtliga vid Umeå universitet.

Euskefeurat finns inte längre. Sång- och musikgruppen från Pitebygden dök upp i slutet av 1970-talet, släppte sex fullängdsskivor mellan 1982 och 1993 och nådde en hög popularitet, i synnerhet i Norrbotten och Västerbotten. Precis som många andra grupper som uppstod vid denna tid, exempelvis *Norrlåtar*, hade de sitt ursprung i den alternativa musikämbel som kombinerade folkmusik med ett levande vänsterengagemang. En avskedsturné med utsålda hus gavs 1994 och därmed sattes punkt för ett unikt kapitel i norrländskt musikliv. Men även om Euskefeurat inte längre finns så lever deras musik och texter kvar, och når ännu nya lyssnare.

Euskefeurat har berört många av de människor som kommit i kontakt med deras kulturutövande, även utanför hembygden och bortom den vidare norrländska miljön. Inte minst för vår egen del har gruppen tjänat som källa till inspiration och glädje. Vad var – och är – grunden till Euskefeurats popularitet? Att det var uppskattat att sångerna framfördes på ohämmad pitebondska är väl dokumenterat, liksom underhållningsvärdet när gruppen uppträdde "levandes" med frontfiguren Ronny Eriksson som kombinerad sångare och ståuppkomiker. Euskefeurat var roliga; deras egen variant av musik för folket var "hoven droven" och "hipp happ".

Men populariteten torde också ha berott på Euskefeurats, eller mer precist Ronny Erikssons, berättelser och den ton texterna slog an. Innehållet i Euskefeurats sångtextproduktion är omfångsrikt och omöjligt att göra rättvisa inom ramen för denna korta essä. Vi har istället valt att närma oss tre genomgående teman: klassperspektivet, för-

Fr.v.: Jesper Enbom, Fredrik Andersson och Christer Nordlund.

hållandet mellan centrum och periferi samt naturlandskapet.

Namnet Euskefeurat (eller öuskeföurat) härstammar från eu och skamfera, som tillsammans bildar ordet "ut-skamfilad". Den ursprungliga innebörden av ut-skamfilad är "totalt mörbultad" eller "helt ödelagd", medan det nutida Pitemålets euskefeurat är något mjukare och används vanligtvis i betydelsen att känna sig visnen, slitna och avslagen. I denna form är euskefeurat mer än ett namn, det är också ett nyckelbegrepp för att förstå gruppens engagemang. Vissna, slitna och avslagna är nämligen många av de människor som uppträder i texterna, och samma tillstånd tycks ha drabbat den samhällsutveckling i norra Norrland som beskrivs. Ja, i själva verket framträder ett helt naturlandskap som vore det euskefeurat. Man skall dock inte förledas att tro att texterna enbart är dystra och mörka, i dem finns på samma gång satir och humor, upproriskhet och stolthet. Denna kombination av allvar och skämt, som även inbegrep en kombination av högt och lågt, var ett av Euskefeurats främsta kännetecken.

Ett tema i samtliga skivor som Euskefeurat gav ut är den lilla människans kamp mot makten. Det kan handla om den femtiofemåriga hemmafrun Deborah som blir agitator i striden mot nedläggningen av byns konsumbutik eller den värnpliktige Evert som, i en protest mot regeringens beslut att tillåta tyska transporter genom Sverige under andra världskriget, stjal konjak från järnvägsvagnarna. Vanligast förekommande är dock berättelser om enskilda människor som tillbringat sina liv med att arbeta i "sitt anletes svett", människor som varken blivit förmögna eller fått makt över sina egna liv genom detta slit. Profiten tog i stället arbetsgi-

varna hand om och drömmen om ett bättre samhälle kom att svikas av de egna ledarna inom arbetarrörelsen:

Och vem slet i gruvornas gångar och schakt
och vem skapade herrarnas storslagna prakt.
Knappast dom själva som skolan oss lär.
Nej, det gjordes av dom i dom namnlösas här.
"Namnlösas här", *Ägge bärte katta*, 1982

Dylika texter vardagliggör klassförtrycket i det svenska samhället, det vill säga den strukturella makt som kapitalet utövar gentemot "arbetets söner och döttrar" under deras levnadsbanor. En annan av Euskefeurats mer kända sånger skildrar en far och hans son som vakar om natten. Fadern kan inte sova på grund av värken som han fått av det hårda arbetet vid ett cementgjuteri. De samtalar om strejken som fadern deltagit i och som slutat med att han och de övriga arbetarna blivit avskedade av företaget:

Sen, när dråpslaget kom och dom alla fick gå
och han sa – Hur det kändes kan ingen förstå.
Här hade man gett dom halva sitt liv.
Ja det var som om nån vridit om en kniv
"Tankar på nattgammal is", *Levandes*, 1984

Det handlar alltså påfallande ofta om människor som på ålderns höst och med en större eller mindre portion bitterhet ser tillbaka på de strävsamma liv som de genomlevt. Exempelen skulle kunna mångfaldigas. Detta är människor som vi även kunnat möta i romaner av exempelvis Ivar-Lo Johansson och Sara Lidman, men som annars är påtagligt frånvarande i dagens poplärkultur. En poplärkultur där kravet på karaktärerna som avbildas vanligtvis är att de är unga, rika eller att de utövar ett trendigt eller glamoröst yrke. Hos Euskefeurat däremot kommer en osynliggjord arbetarklass till tals och får

kommentera ett samhälle där deras ideal i allt större utsträckning motarbetas:

Nu ska vi glömma solidariteten
Vi ska nöja oss med krispaketen
Nu ska vi böja oss för överheten
och farsan såg väl vart det var på väg
Med åren la han allt mer av att prata
han hade ingen kraft att börja hata
dom hala dom förslagna och dom smarta
han satt framför TVn mest och teg
"Farsan är död", *Hipp happ*, 1993

De förslagna och de smarta skulle kunna vara rubriken till det andra genomgående temat i *Euskefeurat*s textproduktion: förhållandet mellan periferin, i form av lokalsamhället i den Pitebygd som beskrivs, och avlägsna maktcentra. Här får den spänning mellan småfolk och överhet som vi tidigare sett ytterligare en dimension i

regionala särdrag, underhållna och skapade av den relativa geografiska isoleeringen. Klassperspektivet kan således sägas kompletteras med en rumslig dimension.

Korsbefruktningen mellan klassbase-
rade och regionala orättvisor är särskilt tydliga i de låtar, exempelvis i titelspåret till LP:n *Euskefeurat*, där upprördheten mot den utsatthet kapitalismens villkor skapar riktas mot avlägsna makthavare. I det aktuella exemplet rör det sig om en bolagsledning i Stockholm. Konflikten mellan arbete och kapital räcker här inte till för att förklara det som sker, utan avståndet från makten, vare sig detta är av geografisk eller mental art, är en minst lika viktig orsak. Underliggande i resonemanget är betraktelsen av Norrlands rela-

Omslaget till LP:n "... ägge bårte katta" av *Euskefeurat*, utgiven 1982.

tion till centralmakten som präglad av närmast koloniala förhållanden. Till följd av ett ojämnt beroendeförhållande har Norrland först tömts på råvaror, för att sedan tömmas på folk när intet mer av resurser finns att hämta. Maktlösheten tar sig olika uttryck i olika texter – i nedläggningar, folkomflyttningar, becquerel eller hormoslyrbesprutning – men i botten ligger alltid att periferins välbefinnande ständigt offras för att uppfylla centrumets önskemål. Baggböleriet tonsätts.

Vad som vidare skiljer detta tema mot det tidigare är att fienden inte är lika entydig. Den distanserade och ointresserade överheten blir föremål för attacker vare sig denna är en del av Staten eller Kapitalet. Snarast är det så att indignationen blir större mot de organ som borde veta bättre och därför kunde förväntas ta ansvar. Följaktligen möts Rörelsens eller Kooperationens svek mot lokalsamhället med större harm än kapitalisternas, som i alla fall inte kunde förväntas agera annorlunda. Med detta i bakgrunden är det inte underligt att "Moder Sveas" politik har varit sig lik "oavsett regeringar", som det uttrycks i låten "Länge har vi väntat".

Att texterna pekar på ekonomiska problem och missförhållandet mellan periferi och centrum är dock inte enbart en jermiad. Förutom att vara en litanja över de orättvisor som drabbat regionen är de också ett manifest för att stärka det lokala självförtroendet och lyfta upp regionala dygder och förtjänster. Essensen i detta kan man finna i vad gruppen själv kallar "Piteås nationalsång", låten "Kvad". Där sammanfattas tilliten till det lokala självbestämmandet och tron på den egna förmågan i den återkommande frasen "Det kan vi göra själva", i respons mot alla de påfund höga vederbörande och myndigheter pådyvlar Piteborna.

Uppfattningen att man på lokal nivå definierar sin självbild i kontrast mot den bild som centrum har eller ger är temat för "Bondånger sång". Medan företrädarna för de centrala organen står för "ränker och spel" och "konster och knep", framställs de värden som finns hemma i byn som de viktiga och goda. Detta kompenserar samtidigt den enkelhet och brist på raffinemang som finns i det lokala, något som också nyligen har skildrats av Mikael Niemi. Intressant i "Bondånger sång" är även den framförda uppfattningen att massmedia, i egenskap av språkrör för centralmakten, ger en felaktig bild av livet i periferin. Men genom att denna bild definierar den allmänna bilden av vad som är goda värden, skapar den samtidigt en uppfattning om periferins eftersläpning.

Måhända har ni rätt ni som kallar oss dumma
Ni som känner till alla ränker och spel
Kanske har ni rätt när ni trummar på trumma
för att tala om vad som är rätt eller fel
Men fastän vi är tysta är vi inte stumma
vi säger inte mycket men vi tänker en del
"Bondånger sång", *Bondångersånger*, 1990

Medvetenheten om beroendeförhållandet gentemot centrum är således grunden till ett försök att lyfta upp styrkorna i de lokala kulturmönstren. Denna mobilisering av regionalismen stannar dock oftast vid ett närmast försynt pekande på lokalsamhällets förtjänster och slår aldrig över till att förhäva det egna på andras bekostnad. "Vi" är inte bättre än "de andra" – men inte heller sämre! Således saknas det i betonandet av de regionala särdragen de inslag av chauvinism och inskränkthet som finns i vissa andra lokalpatriotiska rörelser.

Det tredje framträdande temat i Euskefeurats texter är den norrbottniska natu-

ren, eller snarare naturlandskapet i bred bemärkelse. Likt mycket annan naturlyrik lyfts särskilt årstidsväxlingarna och det regionala klimatet fram. Här skymtar i undantagsfall en blekvit sol och en vår som tack och lov är på väg att bli till. Men det är aldrig långt till höst och det normala tillståndet är en mörk och kall vinter. Det är tjäle, snö som skoningslöst vräker ner och nattsvart is som täcker sjöar och fjärdar. Endast i himmelriket är sommaren evig, som det heter i sången "Tröstvals för

Gruppen Euskefeurats medlemmar poserade på baksidan av LP:n "... ägge bårte katta" (1982).

bondånger". Betonandet av det kärva klimatet kopplas också samman med tanken om den "norrbottniska folksjälén", vilket på ett sätt påminner om äldre tiders folklynnescaraktäristiker. Vi kan här damma av den geopolitiskt inspirerade statsvetaren och geografen Johan Fredrik Nyström som i sin klassiska *Handbok i Sveriges geografi* (1895) definierade norrlänningarna som: "ett kraftigt och hårdadt släkte, som utmärker sig för laglydnad, ärlighet, försöksamhet och sedlighet, men på samma gång för tröghet och envishet."

Naturen framstår emellertid som Norrlands främsta resurs. Det är här som malmen, skogen och de stora älvarna finns. Här finns också gott om bär och svamp, liksom utmärkta fiske- och jaktmarker. Som ett eko från den stora Norrlandsdebatten vid sekelskiftet 1900 betraktas endast jordbruket som ett bekymmer i materiellt avseende. Att odla upp ett myr- och moränland är inte lätt; dikning måste till och den "motsträviga" jorden "be- tvingas" med hacka och plog. Nej, "inte är det Babylons trädgårdar, inte Edens lustgård direkt". Jordbruksproblematiken sammanvävs även med den regionalpolitiska situationen och en oförstående Lantbruksnämnd som helst tycks föredra att de norrländska åkrarna övergår till ängar: "Ibland var det för torrt, ibland frös kornet bort, ibland så blev man drabbad utav jordbrukspolitik."

Att utgöra Sveriges skafferier är dock inte oproblematiskt och i de senare skivorna framträder även konsekvenserna av den moderna tidens naturexploatering, med eutrofiering och förgiftad mat, skövlade skogar och nedtystad fågelsång. Inte nog med att det är Norrland som försörjer resten av Sverige med sina ändliga resurser, situationen har samtidigt blivit ödesdiger för naturlandskapet och för de människor

som vistas och arbetar där. Kanske väntar till och med genförändringar i norrbottningarnas arvs massa? Mot bakgrund av den massiva kraftverksutbyggnaden och jordbrukets kemikalisering, som lett till "döda pappor och rika skogsbolag", är det således inget märkligt om man handgrip- ligen vill strypa eltillförseln och ge sig ut med älgstudsaren för att skjuta ner ett hotande besprutningsplan. Någon tilltro till de naturvårdande myndigheternas byråkratiska möjligheter att stävja intres- senter som LKAB eller Vattenfall finns inte:

O ta Naturvårdsverket
det är vår tids Don Quiote [sic!]
när dom fastställer sina gränsvärden
säger kapitalet blott So What
"Nya gungor och karuseller",
Bondångersånger, 1990

Naturlandskapet har även andra kvaliteter i Euskefeurats föreställningsvärld. Med en association till vildmarksromantiker som Dan Andersson och Gustav Hedenvind- Eriksson kan vi kalla dessa kvaliteter este- tiska eller möjligen kontemplativa. Det må vara kallt och kärvt, men för dem som lever i Norrbotten är det ändå något som hör till, något man älskar och inte vill skall vara annorlunda. Luften är klar som kris- tall och frosten ställer inte bara till med besvär, den virkar också vackra, gnistrande mönster. Sommaren är visserligen försvin- nande kort, men därför än mer omtyckt och värdefull. Sammanfattningsvis kan man med Euskefeurat hävda att norrbott- ningarna inte bara är knutna till en speciell samhällelig struktur, de är också rotade i själva landskapet. Att resa bort går an, men det är ändå "här man känner var sti- garna går" och "det är hit man kommer när man kommer hem".

Det förtjänar slutligen framhållas att

naturföreteelser gärna används som metaforer i texterna, därtill på ett ovanligt underfundigt sätt. På ett ställe jämförs livets korthet med en sländas skälvande livscykel och på ett annat blir tankarna som en fluga som studsar mot fönstret och vill ut. Den tysta, doftande tallskogen framställs i sig som en helig plats. Den är "livets andaktsrum" som erbjuder ro och möjlighet till eftertanke i en tid då allt som är fast tycks förflyktigas. I den ryktbara Lingonrappen fastslås till och med att det är först i bärskogen som en människas "sanna karaktär" avslöjas. Några plockar sina lingon endast här och där och nöjer sig med smått, medan andra har större visioner och vandrar oavbrutet "med orons igelkott" pockande i bröstet.

I denna essä har vi velat peka på tre, som vi uppfattar det, centrala teman i Euskefeurats textproduktion. Vi tror att gruppens popularitet till stor del hade att göra med att dessa teman inte var triviala, utan faktiskt speglade problem och erfarenheter och samtidigt erbjöd hopp och tröst till den som ville lyssna. Kombinationen av historiska och regionala erfarenheter var härvidlag ett bärande element; någon längtan efter att frigöra sig från det förflutna – detta vanliga inslag i populärkulturen – fanns inte. Tvärtom gav den regionala historien kraften i Euskefeurats texter, samtidigt som även mer allmängiltiga problem kring moderniseringsprocessen, industrisamhällets uppkomst och omvandling, samt människans komplicerade förhållande till naturmiljön uppmärksammades. Euskefeurat både förklarade och problematiserade sådant som under 1900-talet blivit "euskefeurat".

Euskefeurat var ett uttryck för den kultur i vilken de verkade, men de bidrog också till att stärka och upprätthålla

denna, av flera skäl utrotningshotade, kultur. Frågan är vem som på dagens populärkulturella musikscen erbjuder hopp och tröst för den norrländska publiken? Vilka tog vid där Euskefeurat slutade? Svaret verkar till synes vara: ingen. Kan detta ha sitt ursprung i att de ämnen som Euskefeurat behandlade har förlorat sin betydelse under 1980- och 1990-talen? Där andra skrivit om art directors och IT-konsulter berättade Euskefeurat om småbrukare och gruvarbetare. Landsbygden och arbetarklassen, två av gruppens mest typiska ämnen, har som bekant inte värderats högt under de senaste decennierna. I vissa fall kan man rent av hävda att existensen av de grupper som behandlas i Euskefeurats skildringar förnekas i den aktuella samhälls- och kulturdebatten. Det finns i och för sig undantag. Inom musikens värld kan man se hur Bruce Springsteen beskriver samma typ av miljöer och människor i en amerikansk kontext. Det envisa fasthållandet vid teman som dessa har också renderat honom en del hånfulla kommentarer om att han skildrar en svunnen tid och utslocknade konflikter. Springsteen är inte "inne".

Det finns i dag en levande musikscen i de flesta av Norrlands större städer. 1990-talets hardcoretrend i Umeå eller popvågen i Skellefteå decenniet före är två exempel. Men man kan knappast påstå att företrädarna för dessa grupper ger röst åt de regionala relationerna, människorna och problemen som Euskefeurat gjorde. Och även om delar av innehållet i den moderna norrländska musikscenens texter på ett sätt knyter an till de mönster som Euskefeurat följde, i och med att de ofta är uttalat politiska och radikala (som exempelvis är fallet med *Refuseds* produktion) är analogin i alla fall haltande. De politiska budskap som ges röst är snarast så avregio-

naliserade som möjligt eftersom det i första hand är gränsöverskridande politiska frågor som diskuteras.

Populärkulturella uttryck, som åtminstone verkar ge röst åt regionala problemställningar och missförhållanden, saknas dock inte i Sverige. Hip-hopen från de större städernas förortsområden, för att ta ett tydligt exempel, anlägger ofta ett slags centrum-periferiperspektiv i både texter och framträdanden utan att det framstår som provinsialt eller inskränkt. En grund för sådana uttryck torde också finnas i Norrland. Här finns visserligen ingen förortsbetong att känna sig fången i och inget getto att fly från, men de förhållanden Euskefeurat satte sökarljuset på har inte försvunnit. Onekligen vore det intressant med en Feven från Nordmaling eller en Dogge som problematiserar Hakkas. Därför kvarstår frågan som knöts an till redan i rubriken, varför rappar ingen om Norrland, längre?

Författarna tackar Björn Olsson, Institutionen för historiska studier, Alf Arvidsson

och Marianne Liliequist, Institutionen för kultur och medier, samtliga Umeå universitet.

SUMMARY

Why no Rappers from the North?

An Essay on Man, Society and Nature in the Lyrics of the Folk Music Group Euskefeurat

Between 1982 and 1993 the folk music group Euskefeurat released six LPs and gave numerous live performances. As well as being entertaining they also played an important role as subversive cultural critics of the political and environmental circumstances in the north of Sweden, Norrland. This essay highlights three central themes in the lyric production of Euskefeurat: class conflicts, the relationship between centre and periphery and landscape as an arena for value conflicts. The authors argue that these perspectives are neglected today in Swedish popular culture discourse, where urban art directors and Internet-consultants are more in fashion than workers and small farmers in the countryside. The essay asks a concluding question: can contemporary popular music (as hip-hop) channel cultural expressions that capture regional experiences and dilemmas in Norrland?